

Emevî Dönemi Şairlerinden Kutâmî ve Lâmiyye Tüür Şiiri

Zahit Kaplangöz¹

Öz

Bu çalışmada Emevîler döneminde yaşamış şair Kutâmî'nin hayatı ve Lâmiyye'sinin tanıtılması amaçlanmıştır. Bu amaç için yazılı literatür taranmış, gerekli bilgiler konularına göre tasnif edilerek incelenmiş, bunun için doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan incelemelerde onun hayatına dair kısıtlı bilgilerin bulunduğu ve var olan bu bilgilerinde kaynaklarda dağınık bir biçimde yer aldığı görülmüştür. Yaşadığı dönemden itibaren şiirleriyle dikkatleri üzerine çeken şairimizin zamanındaki diğer ünlü şairler gibi meşhur olamamasının sebebinin devlet ricali ile olan kısıtlı ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında şiirleri Arap dili açısından çok önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Lâmiyye'sinde bulunan beyitler, pek çok klasik eserde yer alan farklı konularda şahit olarak kullanılmıştır. Kutâmî, bir medih ve gazel şairi olarak biliniyor olsa da şiirlerinde geçen hikmetli sözlerin ağızlarında mesel olarak dolaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Kutâmî, Emevîler, Şiir, Lâmiyye

Kaplangöz, Zahit (2025). Emevî Dönemi Şairlerinden Kutâmî ve Lâmiyye Tüür Şiiri, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 476-498.
<https://doi.org/>

Geliş Tarihi	12.11.2024
Kabul Tarihi	23.03.2025
Yayın Tarihi	28.03.2025
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı, Aksaray, Türkiye, zkaplangoz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3789-0951

2025, 9 (1), 476-498 | Research Article

Qutami, One of The Poets of the Umayyad Period and His Lâmiyya

Zahit Kaplangöz¹

Abstract

In this study, it is aimed to introduce the life and Lâmiyye of the poet Kutâmî, who lived during the Umayyad period. For this purpose, written literature was scanned and examined according to its subjects, and the document analysis method was used for this. The investigations showed that there is limited information about his life and that this information is scattered in the sources. The reason why our poet, could not become famous like other famous poets of his time was his limited relationship with the state dignitary. In addition, his poems turned out to be very important for the Arabic language. The couplets in his Lâmiyye have been used as evidence of the subject in many classical works. Although he is famous as a poet of eulogy and ghazal, it has been determined that the wise words in his poems are known as proverbs.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Qutamî, Umayyads, Poetry, Lamiyya

Kaplangöz, Zahit (2025). Qutami, One of The Poets of the Umayyad Period and His Lâmiyya, *Türkiye Journal of Theological Studies*, 9 (1), 476-498.
<https://doi.org/>

Date of Submission	12.11.2024
Date of Acceptance	23.03.2025
Date of Publication	28.03.2025
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof. Dr., University of Aksaray, Faculty of Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric, Aksaray, Türkiye, zkaplangoz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3789-0951

Giriş

Emevîler, Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonra İslam topraklarında 661-750 yılları arasında hüküm süren ilk İslam hanedanıdır. İlk İslam döneminden sonra kurulan bu yeni devlette bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Bunların ilki yönetim şeklinin değişip saltanata dönüşmesidir. Emevî hanedanının yönetimi ele geçirmesi cahiliye döneminde var olan kabilecilik anlayışının tekrar ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca devletin sınırlarının genişlemesi ile Arap olmayan milletlerin buraya dahil olması ve bu unsurlara kötü davranılması var olan huzursuzluğu iyice körüklemiştir.³ Dolayısıyla bu dönem genellikle iç isyanların meydana geldiği çalkantılı bir döneme dönüşmüştür.⁴ Bunun yanında Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki İslâmî yaşam yerini sefahat ve eğlencenin kısaca dünyevileşmenin hakim olduğu bir hale dönüşmüştür. Bu durum yaşama sıkı bir bağlantıya sahip olan edebiyatı dolayısıyla şiiri etkilemiştir. Özellikle devlet ricaline yakınlaşmayı çabalayan şairler medih türü şiirleri daha sık kullanmaya başlamışlardır. Aynı zamanda hayata hakim olan eğlence kültürü gazel yani aşk türü şiirlerinde oldukça yoğun bir şekilde kullanılmasına sebep olmuştur.⁵ Emevî dönemi şiirlerin yapısı genel olarak cahiliye dönemine benzerlik göstermektedir.

Arap dilinde Lâmiyye olarak nitelendirilen şiirler beytin son harfinin yani revîsinin “lam” olduğu şiirlerdir.⁶ Lâmiyyetü'l-Acem, Lâmiyyetü'l-Arab, Lâmiyyetü's-Şâtibiyye gibi meşhur, pek çok şiir bulunmaktadır. Bu tarz şiirlerin konu birlikliği yoktur. Örneğin kahramanlık, özür, medih ve hikmet konuları bu tür şiirlerde işlenmiştir. Özellikle bu adla çok fazla şiirin bulunmasının sebebi olarak revîsi “lam” olan şiirlerin revîsi farklı olan şiirlere göre daha kolay yazılması denilebilir.⁷

Kutâmî'nin Lâmiyye'si ise dönemin Medine valisi olan Abdulvâhid b. Hâris için yazılan medih türü bir şiirdir. Hayatı hakkında tarih ve tabakat⁸ türü eserler oldukça sınırlı bilgiler vermiştir. Merzubânî (ö. 384/994) onun hayatı hakkında şunları demiştir:

“Kutâmî: Asıl ismi, Umeyr b. Şuveyym b. Amr b. Abbâd ... b. Tağlib'tir. Söylediği beyit sebebiyle lakabı Kutâmî olmuştur. Künyesi Ebu Saîd'dir. Aynı zamanda Ebu Ğanem de denilmektedir. İsmi Amr olduğu söylense de ilki daha doğrudur. İslam'ın ilk dönemlerinde yaşamış, ince sözlü usta bir şairdir.”⁹

İbn Asâkir (ö. 571/1176) ise onun hakkında yukarıdaki bilgilere ek olarak, Şam'a Velid b. Abdulmelik'i övmek için geldiğini ve Hristiyan'ken Müslüman olduğunu ifade etmiştir.¹⁰

³ Ahmet Kazım Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 72–75.

⁴ Abd al-Ameer Dixon, “Emevi Dönemi Hairici İsyancıları”, çev. Hüseyin Doğan, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 7/1 (2014), 155.

⁵ Merve Küçükzoroğlu, “Emevî Dönemi Arap Şiiri Türlerine ve Şairlerine Genel Bir Bakış”, *İlahiyat* 10 (2023), 7.

⁶ İsmail Durmuş, “Kafiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/.

⁷ Mehmet Sıddık Özalp – Hasan Taşdelen, “Arap Edebiyatında Lâmiyye Literatürü”, *Balikesir İlahiyat Dergisi* 12 (2020), 219, 220.

⁸ Alanında öne çıkmış kimselerin hayatlarını konu edinen İslâmî telif türü. bk: İsmail Durmuş, “Tabakat”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 288.

⁹ Ebû 'Ubeydullâh Muhammed b. İmrân el- Merzubânî, *Mu'cemu's-Şu'arâ'*, thk. F. Krenkow (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1402/1982), 244.

¹⁰ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu Dimesşk*, thk. Amr b. Ğurâme el-Umrevî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 46/96.

Burada görüldüğü üzere tabakat müelliflerinin verdiği bilgilerdeki sınırlılık, onun hayatı hakkında bahsedilmeyen bilgilere ulaşılması için diğer tarihî ve edebî kaynaklardaki satır arası bilgilerin ortaya çıkarılmasına veya bizzat kendi şiirlerine müracaata sebep olmuştur. Zikredilen araştırmanın neticesi, çalışmada Kutâmî'nin hayatı kısmında ortaya koyulmuştur. Bu kısımda şair hakkında isminde var olan farklı rivayetler, İslam'a girmesi, Hz. Ali döneminden kalan siyasi karışıklıklar neticesinde kendi kabilesinin de dahil olduğu iç savaştaki durumu gibi oldukça özet bilgilere ulaşılmıştır. Onun kendi zamanındaki ünlü şairlere nazaran biraz daha geri planda kalmasının sebebi olarak, devrinin önemli şehirlerinden uzak bir hayatı tercih etmesi gösterilebilir. Her ne kadar halife Yezid devrinden (ö. 64/683) itibaren toplumda bilinen bir şair olsa¹¹ da Şam'a gelmesi halife Velid b. Abdülmelik (ö. 96/715) zamanına denk gelmektedir.¹² Bu durum şairin ömrünün son zamanlarında büyük bir şehre geldiğini ve hayatının büyük bölümünü kendi kabilesinin yanında geçirdiğini göstermektedir. Zaten kabilesinin dahil olduğu iç savaşta esir düşmesi de bu iddiayı desteklemektedir.¹³

Kutâmî'nin söylediği şiirler kendi adıyla bilinen bir divanda toplanmıştır. Bu divan otuz iki parça şiirden meydana gelmiştir. Söz konusu divanı ilk olarak Jacob Barth, Leiden'de 1902 yılında neşretmiştir. Bundan sonra İbrahim es-Semarrâî ve en son Mahmud er-Rebiâ onun divanını yayınlamışlardır.¹⁴ Bu çalışmada Kutâmî'nin hayatı hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca divandaki ilk şiir olan Lâmîye'nin içeriği tahlil edilmiş ve Arap dilindeki önemi gösterilmeye çalışılmıştır.

1. Kutâmî'nin Hayatı

Kutâmî'nin tam ismi "Umeyr b. Şuyeym b. Amr b. Abbâd b. Bekr b. Âmir b. Usâme b. Mâlik b. Bekr b. Hubeyb b. Amr b. Ganem b. Tağlib'tir.¹⁵ Kaynaklarda genel olarak bu şekilde belirtilmekle birlikte bazı farklılıklar da göze çapmaktadır. İbn Sellâm el-Cumahî ismini Amr olarak belirtmiştir.¹⁶ Şuyeym olan babasının ismi ise Suyeym¹⁷ şeklinde geçmektedir. Semânî ise Kutâmî ile Kutâmî Ebi's-Şergâ'yı karıştırmış ve ismi için Husayn b. Cemâl b. Hubeyb olarak vermiştir.¹⁸ Ancak İbn Esîr bunun açık bir yanlış olduğunu ifade ederek söz konusu isimlendirmeyi hatalı bulmuştur.¹⁹ Çünkü Kutâmî Ebi's-Şergâ, Kelb kabilesine mensupken üzerinde bahsedeceğimiz Kutâmî ise Tağlib kabilesindedir. Kutâmî hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu sebepten ötürü doğum tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Ancak Yezid'in ileride bahsedileceği üzere

¹¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 46/98.

¹² İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 46/98.

¹³ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *eş-Sîr ve's-Şu'arâ* (Kahire: Dârü'l-hadis, 1423), 2/713.

¹⁴ Zülfiqar Tüccar, "Kutâmî", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/.

¹⁵ Ebû'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmedî Ebû'l-Kâsım el-Âmedî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif fi esmâi's-Şu'arâ*, thk. F. Krenkow (Beyrut: Dârü'l-Ceyl, 1411/1991), 218.

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm b. Ubeydillâh b. Sâlim el-Cumahî, *Tabakâtü fuhûli's-Şu'arâ*, thk. Mahmud Muhammed Şakir (Cidde: Dârü'l-medeni, 1974), 2/534.

¹⁷ Abdulkâdir b. Omar el-Bağdâdî Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-Arab* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1418/1997), 2/370.

¹⁸ Ebû Sa'd Abdulkerim b. Muhammed el-Mervezî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifü'l-Osmâniyye, 1382/1962), 10/449.

¹⁹ Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Lubâb fi tehzîbi'l-ensâb* (Beyrut: Dârü Sâdir, 1400/1980), 3/44.

kendisinden Ensar'ı hicvetmesini emretmesi olayı kabul edilirse²⁰ Muâviye döneminde h. 40 yıllarında doğduğu düşünülebilir.²¹ Tağlib kabilesine mensup olduğu için kuzey Suriye bölgesinde doğmuştur. Onun hakkında ilk bilgi verenler arasında İbn Kuteybe bulunmaktadır. O, Kutâmî'nin iyi bir şair olduğunu özellikle gazel türü eserlerde başarılı olduğunu ifade eder.²² Ayrıca kendi devrinde yaşamış ünlü Arap şairlerinden Ahtal'ın (ö. 92/710-11) onun şiirlerini övdüğü rivayet edilmiştir.²³ Ona verilen en meşhur lakap "kutâmî" lakabı olup şahin anlamındadır. Bunun sebebi şu beytinde geçen "kutâmî" lafzıdır:

يُحَطُّهُنَّ جَانِباً فَجَانِباً . . . حُطَّ الْفُطَامِي الْقَوَارِبَا

Sağdan ve soldan iner üzerlerine, şahinin su içmeyi arzulayan bağırtlak kuşunun üzerine indiği gibi²⁴

Kutâmî'nin ikinci bir lakabı ise "Sarfulgavânî" (güzellere vurgun)'dur. Bu lakabı ise şu beytinden ötürüdür:

صَرِيغٌ غَوَانٍ رَاقِفُهُنَّ وَرُقْفَهُ . . . لُدُنُّ شَبَّ حَتَّى شَابَ سُودُ الْأَوَانِبِ

Güzellere vurgundur; onlar, onun hoşuna gider, o da onların hoşuna gider, gençliğinden yaşlılığına kadar siyah perçemi vardır.²⁵

Kutâmî'nin dini inancı hakkında kaynaklarda genel olarak önce Hristiyan iken sonradan müslüman olduğuna dair bilgiler verilmektedir. Ancak Luis Şeyho (1859-1927) onun Hristiyan olduğunu hiçbir zaman müslüman olmadığını dile getirmiştir. Onun Müslüman olduğuna dair iddiaları reddeder ve ileride bahsedilecek olan İslam ve Müslümanlara dair yazdıklarını ise aynı Ahtal'ın İslam'a dair güzellmelerine benzetmektedir. İddiasını üç temele dayandırmaktadır:

1- Kutâmî, Tağlib kabilesine mensuptur. Bu kavim Abbasîler devrine kadar Hristiyan dinine sıkı bir şekilde sarılmıştır.

2- Kendisi de Hristiyan olan şair Ahtal ile akraba olması.

3- Hristiyan olan kavmi ile övünmesi.²⁶

Aslında Şeyho'nun bu iddialarının güçlü bir temele dayanmadığı görülmektedir. Çünkü bir kişi kendi kavminin inancını pekâlâ terk edebilir ama kavmi ile övünmeye de devam edebilir. İkinci bir husus ise Ahtal'ın İslam dini hakkındaki güzel sözleriyle Kutâmî'nin sözlerinin benzetilmesidir. Böyle bir yaklaşım her ne kadar mümkün görünse de onun Müslüman olmasına delalet eden ve İbn Asâkir'de nakledilen olay böyle bir ihtimali

²⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 46/98.

²¹ Mahmud er-Rebîa, "Mukaddime", *Divânu'l-Kutâmî*, mlf. Ebû Saîd Umeyr b. Şüeyym et-Tağlibî el- Kutâmî. thk. Mahmud er-Rebîa (Kahire: Heyetü'l-Misriyye, 2001), 147, 148; Tüccar, "Kutâmî", 26/.

²² İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, 2/713.

²³ Ebû Zeyd Muhammed b. Ebî'l-Hattâb el-Kureşî Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu Eş'âri'l-'Arab*, thk. Ali Muhammed el-Bicâdî (Kahire: Nühzetu Mısır, ts.), 73.

²⁴ Ebû Saîd Umeyr b. Şüeyym et-Tağlibî el- Kutâmî, *Divânu'l-Kutâmî*. thk. Mahmud er-Rebîa (Kahire: Heyetü'l-Misriyye, 2001a), 191.

²⁵ Kutâmî, *Divânu'l-Kutâmî*, 280.

²⁶ Luvis Şeyho, "Şuarâu'n-nasrâniyyeti bade'l-İslâm", *Mecelletü'l-Meşrik* 1 (1925), 25, 26.

zayıflatmaktadır. Bu olaya göre Yezîd, Ensâr'ı yeren bir şiir yazması için Kâb b. Cuayle emretmiş o, ise bunu yapamayacağını belirtip halifeyi Kutâmî'ye yönlendirmiştir. Kutâmî ise kendisinin Müslüman olduğunu ve diğer Müslümanlardan utandığını ifade edip Ensâr'ı hicvetmeyi reddetmiştir.²⁷

قَوْمٌ، هُمْ يَتَّبِعُوا الْإِسْلَامَ، وَآمَنَتْغُوا ... قَوْمَ الرَّسُولِ الَّذِي مَا بَعْدَهُ رُسُلٌ

Öyle kavimdir ki İslam'ı onlar sabit kıldı ve kendisinden sonra resul gelmeyen resulü korudular/desteklediler²⁸

Kureysî'yi övdüğü ve bunu yaparken son peygamberi desteklemelerine atıf yaptığı bu beyit, onun İslam'a girdiğini açık bir şekilde göstermektedir. Başka dine mensup birisinin, inanmadığı bir dine mensup özel bir grubu hem de devrin halifesinin emrini geri çevirerek reddetmesi gerçekleşmesi zor bir olay olarak kabul edilmelidir.

Emevîler döneminde kavmiyetçilik anlayışı tekrar kuvvetlenmiş ve Arap kabileleri arasında üstün olma mücadelesi Câhiliyye döneminde gibi tekrar baş göstermişti. Yemenî ve Mudarî Arap kabileleri arasında çıkan savaşlarda Benî Kelb'e karşı Kayslılar'ı destekleyen Benî Tağlib, Kelb kabilesinin yenilmesinden sonra Kayslılar'la ayrılığa düştü.²⁹ Kutâmî kabilesi Tağlib ile Kays arasındaki savaşa katılmış ve esir düşmüştür. Kays kabilesinin lideri Züfer b. Hâris onu serbest bırakmış ve 100 deve vermiştir. Bunun üzerine Kutâmî, şunları demiştir.

وَمَنْ يَكُنْ اسْتِغْلَامَ إِلَى ثَوِيٍّ ... فَقَدْ أَحْسَنْتَ، يَا زُفَرَ، الْمَتَاعَا
أَأَكْفُرُ بَعْدَ رَدِّ الْمَوْتِ عَنِّي ... وَبَعْدَ عَطَائِكَ الْمَائَةِ الرَّتَاعَا

Kim ev sahibini kınar da ona kötülük yapar, ki sen ey Züfer, bana nimetler vererek güzel davrandın

Beni ölümden kurtarıp 100 deve verdikten sonra sana nankörlük mü yapayım³⁰

Ayrıca iki kabile arasında var olan bu savaşın kötülüğüne ve her iki kabilenin aslında kardeş olmasına rağmen birbirlerinin kanlarının döktüğüne dair beyitler söylediği görülmektedir. Bu beyitlerden birisi şudur:

لَمْ تَرَ قَوْمًا هُمْ شَرٌّ لِأَخْوَانِهِمْ ... مِمَّا عَشِيَّةً يَجْرِي بِالذِّمِّ الْوَادِي
حَالَ الْحَوَادِثِ وَالْأَيَّامِ دُونَهُمْ ... وَنَحْنُ مِنْ بَعْدِهِمْ لَسْنَا بِخَلَادٍ
حَتَّى إِذَا دُكَّتِ النَّيْرَانُ بَيْنَهُمْ ... لِلْحَرْبِ يُوقِنَنَّ لَا يُوقِنَنَّ لِلزَّادِ

Kardeşlerine bizlerden daha kötü davranan bir kavim göremezsin, öyle ki gece vadiden kan akar

Onlara kötü günler ve musibetler uğramıştır, bizler ise onlardan sonra kalıcı değiliz

Ta ki aralarındaki savaşı körüklemek için ateş yakarlar da yiyecek için ateş yakmazlar³¹

Ayrıca şu beyitte her iki kavim arasındaki savaştan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir:

²⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 46/98.

²⁸ Kutâmî, *Divânü'l-Kutâmî*, 265.

²⁹ Casim Avcı, "Tağlib", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 374, 375.

³⁰ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-Şu'arâ*, 2/713.

³¹ Kutâmî, *Divânü'l-Kutâmî*, 212, 213.

أَلَمْ يُخزَنَكَ أَنْ جَبَالَ قَيْسٍ ... وَتَغْلِبَ قَدْ تَبَايَنْتَ انْقِطَاعًا
يُطِيعُونَ الْغَوَاةَ وَكَانَ شَرًّا ... لِمُؤْتَمِرِ الْغَوَايَةِ أَنْ يُطَاعَا

Kays ve Tağlib'in iplerinin kopmuş bir vaziyette birbirinden ayrılması seni üzmedi mi?

Şerli kimselere itaat ediyorlar, kötülüğü tavsiye eden kimselere itaat ne kötüdür³²

Kutâmî'nin devlet ricali ile olan ilişkisi oldukça sınırlı olmakla birlikte onlarla iyi geçinmeye çalışmıştır. Öncelikle övdüğü kişiler arasında devrinin halifesi Abdulmelik b. Mervan bulunmaktadır. Onun için şunları demiştir:

أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ هُدَى وَنُورٌ ... كَأَجَلِي دُجَى الظُّلَمِ النَّهَارِ
قَرِيبُ نَبِيِّ أُمَّيَّةٍ مِنْ قُرَيْشٍ ... هُمْ السُّرُّ الْمُهَذَّبُ وَالنَّصَارُ
وَعَبْدُ الْمَلِكِ لِلْفُقَرَاءِ طَعْمٌ ... وَحَزْرٌ لَيْسَ مَعْقَلُهُ يُضَارُ

Müminlerin emiri hidayet ve nurdur, gündüzün gece karanlığını aydınlattığı gibi

Kureys'teki Benî Ümeyye'nin cengaveridir, ki onlar güzel ve güleç yüzlü bir topluluktur

Abdulmelik ise fakirler için bir nimet ve sığınaktır, onun kalesi zarar görmez³³

Ayrıca o, ileride üzerinde duracağımız Lâmiyye türü şiirinde bahsi geçen Medine valisi Abdolvâhid b. Hâris'i övmüştür. Kutâmî'nin devlet ricalinden başka bir kimseyi övdüğü görülmemektedir. Bu durum aynı dönemde yaşamış ama ondan daha ünlü olan Ferz dak, Cerîr gibi şairlerle arasındaki farka da işaret etmektedir. Çünkü bu kimselerin devletin önde gelen simalarıyla güçlü ilişkileri bulunmaktayken Kutâmî, daha çok kendi bölgesinde yaşamış dolayısıyla diğer şairler gibi ünlenmemiştir.

Kutâmî'nin yukarıda da bahsedildiği üzere gazel, ayrıca medih ve vasıf türü şiirleri, onun hakkında çalışma yapan araştırmacıların dikkatini çekmiştir.³⁴ Bununla birlikte hikmet temalı beyitleri de kendi döneminden itibaren insanların ağızlarında mesel olarak kullanıla gelmiştir.³⁵ Sonraki konularda incelenecek olan Lâmiyye'sinde de meselleşmiş beyitlerine temas edilecektir. Ancak burada insanlara yük olan, onlara gereksiz zahmet veren kimse hakkındaki şu beytini örnek olarak göstermek yeterli olacaktır:

وَمَنْ لَا يَزَلْ يَسْتَحْمِلُ النَّاسَ نَفْسَهُ... يُعْتَفُ وَيُنْكَرُهُ مَنْ الَّذِي يَعْرِفُ

Her kim kendisini insanlara taşıtırsa, onu bilenler artık onu kınar ve çirkin görür³⁶

³² Kutâmî, *Divânu'l-Kutâmî*, 258, 259.

³³ Kutâmî, *Divânu'l-Kutâmî*, 352.

³⁴ İbrahim es- Sâmerri, "Mukaddime", *Divânu'l-Kutâmî*, mlf. Ebû Saïd Umeyr b. Şüeyem et-Tağlibî el- Kutâmî. thk. İbrahim es-Sâmerri (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1960), 12.

³⁵ Arap şiirinin bir özelliği de söylenen sözlerin hikmetli anlamları sebebiyle ağızlarda mesel olarak dolaşmasıdır. bk: Abdullah Esat Bağcı, "İbn Dureyd in Söylediği Hikmet Şiirlerinin Tema ve Üslup Bakımından İncelenmesi", *Akif* 54/1 (2024), 96, 97

³⁶ Ebû Saïd Umeyr b. Şüeyem et-Tağlibî el- Kutâmî, *Divânu'l-Kutâmî*. thk. İbrahim es-Sâmerri (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1960b), 157.

Kutâmî'nin vefat tarihi hakkında daha net ifadelerin söylendiği görülmektedir. Zehebî, onun ölümünü h.101 olarak belirtmektedir.³⁷ Aynı tarihi Kâtip Çelebi de ifade etmiştir.³⁸ Ancak Zirikli, onun ölüm tarihini h. 130 olarak söyler.³⁹ Öncelikle Kutâmî'nin yaşadığı yıla dair eldeki en net bilgiye Ahtal sebebiyle ulaşılmaktadır. Ölüm yatağında Ahtal'a kendisinden sonra kimi bıraktığını sorduklarında Kutâmî'yi söylemiştir.⁴⁰ Ahtal'ın h. 92'de öldüğü düşünülürse bu tarihlerde Kutâmî'nin hala hayatta olduğu anlaşılacaktır. Vefatı hakkında ise Sibeveyhi'nin (ö. 180/796) kitabına en son Cerîr (ö. 114/732) ve Ferezak'ın (ö. 114/732) şiirlerini şahit olarak kullanması dikkate alındığında,⁴¹ Zirikli'nin vefatı için vermiş olduğu tarihin iddia edilen ilk tarihe göre daha zayıf kaldığı söylenebilir.

2. Lâmiyye Türü Şiiri

2.1. Şiir ve Tahlili

Kutâmî'nin Lâmiyye'si konu bakımından Emevî dönemi yazılan ve cahiliye şiir formatına uygun olan medih tarzı şiirlere benzemektedir. Bu bağlamda üç ana kısma ayrılan Lâmiyye, cahiliye şiirlerinde olduğu gibi şairin sevgilisine duyduğu özlemin dile getirdiği, bir zamanlar onunla geçirdiği şimdi ise birer harabeye dönen kalıntıların zikredildiği nesib bölümü⁴² ile başlamaktadır.

[1] إنا مُحَيُّوك، فَاسَلِّمْ أَيُّهَا الطَّلَلُ، ... وَإِنْ بَلَيْتِ، وَإِنْ طَالَتْ بِكَ الطَّوَلُ

[2] أَلَى اهْتَدَيْتِ لِتَسْلِيمِ عَلَى يَمَنِ، ... بِالْعَمْرِ، غَيْرَهُنَّ الْأَعْصُرُ الْأَوَّلُ

[3] صَافَتْ، تُعَمِّجُ أَعْنَاقُ السُّيُولِ بِهَا، ... مِنْ بَاكِرِ سَبَطِ، أَوْ رَاحِ يَبَلُ

[4] فَهِنَّ كَالْحَلَلِ الْمُوشَى ظَاهِرُهَا، ... أَوْ الْكِتَابِ الَّذِي قَدْ مَسَّهُ بَلُّ

[5] كَانَتْ مَنَازِلَ مِمَّا قَدْ حُلُّ بِهَا، ... حَتَّى تُغَيِّرَ دَهْرُ خَانِ، خَبَلُ

[6] لَيْسَ الْجَدِيدُ بِهِ تَبَقَى بِشَائِنُهُ، ... إِلَّا قَلِيلًا، وَلَا دُوَ خَلَّةٍ يَصِلُ

[7] وَالْعَيْشُ لَا عَيْشَ إِلَّا مَا تَقَرُّ بِهِ ... عَيْنٌ، وَلَا حَالَةٌ إِلَّا سَتْنَقُولُ

[8] وَالنَّاسُ، مَنْ يَلْقَى خَيْرًا قَائِلُونَ لَهُ ... مَا يَشْتَهِي، وَلَأَمَّ الْمُخْطِيءِ الْهَيْلُ

[9] قَدْ بُدِرِكَ الْمَتَائِي بَعْضَ حَاجَتِهِ، ... وَقَدْ يَكُونُ مَعَ الْمُسْتَعْجِلِ الرَّلُّ

[1] Bizler seni selamlarız, her zaman güvende kalın ey harabeler! Eskiseniz de üzerinizden pek çok zaman geçip gitse de ...

[2] (Ey nefsim!) Seni Ğamr bölgesindeki tepelere selam vermek için göndersem (oraları tanır mısın?), çünkü geçen zaman oraları değiştirmiştir

³⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez- Zehebî, *el- İber fi haberi men ğaber*, thk. Ebû Hâcir Muhammed Zağlûl (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 1/92.

³⁸ Mustafâ b. Abdullâh Hâcî Halîfe Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kutubi'l-funûn* (Bağdat: Mektebetu'l-Muşennâ, 1941), 1/806.

³⁹ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Fâris ed-Dimaşkî ez- Zirikli, *el-A lâm* (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 5/88.

⁴⁰ Merzubânî, *Merzubânî 1402*, 245.

⁴¹ Tüccar, "Kutâmî", 26/26/481.

⁴² Selçuk Pekparlatır, *Osmanlı Dönemi Şairlerinden Yûsuf el-Esrîr ve Şiiri* (Konya: Palet Yayınları, 2019), 138; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, 1/75, 76.

[3] Yaz olduğunda o tepelerden sel suları kıvrılır, sabah veya akşam şiddetle yağan yağmurdan

[4] (Suların) sırtı, süslü nakışlar veya ıslaklığın kendisine ulaştığı kitap gibidir

[5] İşte orada bir zamanlar yerleştiğimiz evlerimiz vardı ta ki her şeyi bozan ve ifsat eden zaman değiştirene kadar

[6] Zamanın getirdiği yenilikler ondaki mutluluktan ve lezzetten çok azını geride bıraktı

[7] Oysa gerçek yaşam ancak gözün aydın olduğu zamandır, durumlar ise her daim değişkendir

[8] İnsanlar bir hayra ulaşan kimseye hoşuna gidecek sözler söylerken hata edene beddua ederler

[9] İşini teenni ile yapan bazı isteklerine ulaşabilirken acele eden hataya düşebilir⁴³

Burada görüleceği üzere Kutâmî, *الظَّلُّ*/harabeler ifadesiyle, şiirine bir zamanlar yaşadığı ve harabeye dönmüş kalıntılara selam vererek başlamış ve zamanın, şimdi sadece hatırasında kalan o güzel mekanları nasıl harap ettiğinden bahsetmiştir. Onun eskiyi güzel bir şekilde yâd etmesi ve bunun için harabelere selam verip onların selamette kalması için dua etmesi gibi hususlar, şiir eleştirmenlerinin de dikkatini çekmiş ve erken İslam dönemindeki en güzel başlangıcı olan şiirlerden kabul etmişlerdir.⁴⁴ Yapılan bu yorumlardan özellikle nesib bölümünde şiirlerde başlangıcın genel olarak eskiye özlem duyma ve bir nevi geçmişi kutsama gerektiği bilgisine ulaşılabilir.⁴⁵ Diğer yandan şairin özellikle *حَتَّىٰ تُغَيِّرَ دَهْرَ خَائِنٍ* (ta ki her şeyi bozan ve ifsat eden zaman değiştirene kadar) sözleriyle yaptığı zaman eleştirisi, yaşamın sınırlılığına ve kişinin bu hayattaki mutlu zamanın, geçirdiği hayata nispetle azlığına delalet etmektedir. Zamanın getirdiği yeniliklerin, mutluluğu bitirdiğine dair sözleri ise genel olarak mezkûr yenilikler hakkında olumsuz bir görüntü vermekte ve devamlı olarak bunlar hakkında bir kuşkuyu celbetmektedir. Ayrıca şairin zamanın evleri harabeye dönüştürme tasavvuru, şiirlerde evler için kullanılan güzel bir niteleme olarak kabul görmüştür.⁴⁶ Şair zamanın getirdiği olumsuz etkenlerden birisini de zamanla tepelerden aşağı süzülen sel suları olarak görmüştür. Çünkü bu sular var olan eski yapıları iyice bozmaktadır. Burada şair bu sel sularını edebî bir dille betimlemekte ve onu aynı anda iki şeye benzeterek teşbih yapmaktadır. Bunlardan ilki süslü nakışlar ikincisi ise ıslanmış kitaptır.⁴⁷

Ayrıca burada geçen *وَالْعَيْشُ لَا عَيْشَ إِلَّا مَا تَقَرَّبَ بِهِ عَيْنٌ* (oysa gerçek yaşam ancak gözün aydın olduğu zamandır) sözleriyle gerçek hayatın ancak mutluyken anlamının olduğunu ifade eder. Onun hayattaki mutluluk hakkında söylediği sade, tekellüften uzak sözleri bu beytin kendi zamanında söylene gelen en muhkem beyitlerden birisini olduğunu göstermektedir.⁴⁸ Bununla birlikte o, hayatın devamlı surette mutluluk ve hüznün

⁴³ Kutâmî, *Divânü'l-Kutâmî*, 23, 24.

⁴⁴ Ebû Alî el-Hasan b. Reşîk el-Kayravânî el-Ezdî İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde fi mehâsini's-ş-î'r ve âdâbihi*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1401/1981), 1/218; Ebu'l-Feth Ziyâuddîn Nasrullâh eş-Şeybânî Ziyâuddîn İbnü'l-Esîr, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-ş-âi'r*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1420), 2/225.

⁴⁵ Mehdi Cengiz, "Eski Arap Şiirinde Kasidenin Bölümleri Arasındaki Konu Bütünlüğü Sorunu", *Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi* 13/3 (2021), 1238.

⁴⁶ Ebû'l-Me'âlî Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed İbn Hamdûn, *et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1417), 5/390.

⁴⁷ İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde*, 1/291.

⁴⁸ Ebû'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm İbn Tabâtâbâ, *Î'yâru's-ş-î'r*, thk. Abdülaziz b. Nâsir (Kahire: Mektebetü'l-Hânicî, ts.), 90.

arasında gidip geldiğine işaret eder. Hayatta devamlı surette var olan mutluluk ve hüznün arasındaki bu değişkenlik sadece Kutâmî'nin dikkat çektiği bir husus değildir. Nitekim bu durum hakkında benzer sözler, farklı şairler tarafından da zikredilmiştir. Nemr b. Tüleb'in (ö. 14/635) aşağıdaki beyti buna örnektir:⁴⁹

فَيَوْمٌ عَلَيْنَا وَيَوْمٌ لَنَا ... وَيَوْمٌ نُسَاءُ وَيَوْمٌ نُسْرُ

Bazı günler bizim aleyhimize bazı günler ise lehimize dir. Bazılarında başımıza kötü şeyler gelir bazılarında ise seviniriz

Görüleceği üzere bu beyitte zamanın, insanlara getirdiği mutluluk ve hüzne dair olaylara işaret edilmiştir. Diğer yandan Kutâmî, insanların diğer insanları hayatlarındaki başarılarına göre yargıladıklarını, bir hayra ulaşan kimselere güzel sözler, başarısız kimselere ise kötü sözler söylediklerini ifade etmiştir. Buna göre o, diğer insanların ne dediklerinin çok önemli olmadığını dolayısıyla bunlara çok dikkat edilmemesi gerektiğini tavsiye eder. Kutâmî'nin başarılı insanların övülmesi ve başarısız insanların yerilmesine dair sözlerini İbn Kuteybe, insanlarla istişarenin önemini ortaya koyması olarak yorumlamıştır. Buna göre şayet bir insan diğerleriyle istişare etmeden bir hataya düşecek olursa kınanmaktadır.⁵⁰ Oysa şiirin tamamı düşünüldüğünde burada yapılan ilk yorumun daha uygun olacağı görülmektedir. Çünkü Kutâmî, gerçek mutluluğun kişinin gözlerinin aydın olduğu zamanlarda gerçekleştiğini ifade etmiştir ki bu, insanların o kimse hakkındaki düşüncelerinden ziyade içsel konumu ile alakalıdır. Nitekim bu sözlerin, insanlarla danışmanın önemini değil de ilk yorumu destekler mahiyette olmasına İbn Hubeyre'nin (ö. 110/728)⁵¹ başından geçen şu olay örnek olarak gösterilebilir. O, kendisini tutuklayan Emevi valilerinden Halid b. Abdullah el-Karî'den bir yolunu bulup kaçmış ve halife Hişam b. Abdülmelik'e sığınmış, halife de onu iyi karşılamıştır. Etrafındaki kimseler bu durumu görünce onu övmeye başlamışlar bunun üzerine İbn Hubeyre, kaçarken ya başıma kötü bir şey gelseydi gene böyle mi söylerdiniz diyerek etrafındaki insanların bu durumunu kınamış ve Kutâmî'nin bu beytini söylemiştir. Bu olayda açık bir şekilde gösteriyor ki Kutâmî'nin zikredilen beyti insanların kahir ekseriyetinin başarılı kimseleri övmesini, başarısızları ise herhangi bir neden göstermeksizin acı bir şekilde eleştirmelerini kastetmekte, istişareden bahsetmemektedir.⁵² Ayrıca söz konusu olay Kutâmî'nin bu beytinin ağızlarında bir mesel olduğuna da şahittir. Hatta İbn Reşîk el-Kayrevânî, bu beyitten sadece **وَلَا مَ الْمُحْطِئِ وَالْهَبْلِ** kısmının bile mesel olabileceğini ancak ilk kısmın şiirsel bir havası olduğunu ifade etmiştir.⁵³

Yukarıdaki beyitte olduğu gibi sonrasında gelen **فَقَدْ يَذْرُكُ الْمُتَأَنِّي بَعْضَ حَاجَتِهِ...** (İşini teenni ile yapan bazı isteklerine ulaşabilirken ...) beyti de insanların kullandığı bir mesele dönüşmüştür. Çünkü bu sözlerle bir işin teenni ile yapılmasının önemi vecîz bir şekilde

⁴⁹ Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd et-Tenûhi et-Tâ'î el- Buhturî, *el-Hamâse*, thk. Muhammed İbrâhîm Huvvar (Abu Dabi: Heyetu Abu Dabi, 1428/2007), 259.

⁵⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Me'âni'l-kebir fi ebyâti'l-me'âni*, thk. Sâlim el-Kerenkevî v. dğr (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'âri'î'l-Osmâniyye, 1368/1949), 3/1266.

⁵¹ Emevîler'in Irak genel valilerinden. bk: Nahide Bozkurt, "Ömer b. Hübeire", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/.

⁵² Ebû Amr Ahmed b. Muhammed b. Abdi Rabbih İbn Abdi Rabbih, *el-'İkdu'l-ferîd* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404/1983), 2/59.

⁵³ İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde*, 1/283.

anlatılmıştır. Nitekim İbn Abdi Rabbih için teenni ile yapılmasının öneminden bahsederken bu beyti zikretmiştir.⁵⁴ Ayrıca İbn Kuteybe, Belâzûrî ve Ebu'l Ferec el-İsbehâni eserlerinde farklı olayları zikrettikten sonra olayların ana fikrini bu beyitle vermeye çalışmışlardır.⁵⁵ Bu durumun yanında beyitte zikredilen teenni ile yapılan işlerin bazısının gerçekleşmesinden kaynaklı cümlenin üslubuna dair bir tartışmanın yapıldığı görülmüştür. Buradaki sorun teenni ile yapılan işlerin bazısının gerçekleşmesinin eşyanın tabiatına uygun olmaması ve aslında teenni ile yapılan işlerin pek çoğunun gerçekleşmesidir. Nitekim bu hususta Câhiz, burada yer alan "bazı" ifadesinin uygun olmadığını doğru olanının teenni ile hareket edenlerin arzularının çoğuna ulaşacağını ifade etmiştir.⁵⁶ Söz konusu tartışma özellikle **وَإِنَّ يَكُ صَادِقًا يُصِيبُكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَبْعَثُكُمْ** Eger doğru sözlü ise, sizi tehdit ettiklerinin bir kısmı başımıza gelebilir⁵⁷ ayetinde yer alan **بَعْضُ** lafzıyla ve bu ayetin üslubuyla da irtibatlandırılmıştır. Çünkü vadedilen tehdidin bir kısmının gerçekleşmesi durumu ve bu tehdidin özellikle bir peygamber tarafından yapılmış olması birtakım soruların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun sebebi ise bir peygamber vaadinin normalde bir kısmının değil de tamamının gerçekleşmesi gerekliliğine dayanmasıdır. Zeccâc, söz konusu ifadenin veciz bir söz, özel bir üslup olduğunu dolayısıyla buradaki "bazı" kelimesinin yanlış anlaşıldığını söyleyerek cevap vermiştir. O, burada geçen "bazı" ifadesinin "tamamın" zıttı olmadığını aksine bir şeyin en azı olmasına delalet ettiğini ifade etmektedir. Buna göre cümlenin anlamı "bu vadedilenlerin en azı bile gerçekleşirse sizi helak eder" şeklindedir. Hatta açıklama sahipleri bu üslubun Arap dilinde geçerli bir üslup olmasını Kutâmî'nin bu beytiyle kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bu durumda beytin anlamı (İşini teenni ile yapan en az ihtiyacına bile ulaşabilirken acele eden, en az ihtiyacına ulaşmaya çalışırken bile hataya düşer) şeklinde olmaktadır.⁵⁸ Her ne kadar Câhiz, burada yer alan "bazı" ifadesinin uygun olmadığını doğru olanının teenni ile hareket edenlerin arzularının çoğuna ulaşacağı, görüşünü zikretse de ilk açıklama ile birlikte düşünüldüğünde bu ifadenin de uygun olduğu görülmektedir.

Teenninin öneminin bahsedilmesiyle şiirdeki nesîb bölümü bitmiş ve sonrasında genel olarak devenin veya atın sırtında yapılan uzun yolculukların, burada başa gelen olayların, görülen hayvanların ve çölün betimlendiği rahîl bölümü başlamaktadır. Bu bölüm, medih türü yazılan kasideler için çok uygundur çünkü şair övülen kimseye ulaşmak için çektiği sıkıntıları bahsetmektedir. Böylece övülen kimse ile bir ülfet sağlanması ve ondan bir hediye alma amaçlanmaktadır. Lâmiyye'nin rahîl bölümü şu şekildedir:

[10] أَمْسَنْتُ غَلِيَّةَ يَرْتَاخُ الْفَوَاذُ لَهَا، ... وَلِلرَّوْاسِمِ فِيمَا دُونَهَا عَمَلٌ

⁵⁴ İbn Abdi Rabbih, *el-'Ikdu'l-ferid*, 3/52.

⁵⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-Ahbâr* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418), 3/137; Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el- Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk. Suheyl Zekkâr (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 4/185; Alî b. el-Huseyn b. Muhammed el-Kureşî Ebu'l-Ferec el-İsfehâni, *el-'İmâu's-şevâ'ir*, thk. Celil el-'Atiyye (Beirut: Dâru'n-Nâdil, 1404/1984), 179.

⁵⁶ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb Câhiz, *er-Resâilu'l-Edebiyye* (Beirut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 1423/2002), 334.

⁵⁷ Mümin 40/28.

⁵⁸ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez- Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 4/372; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el- Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed Avd Mir 'ab (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001), "baz", 1/310.

- [11] بِكَلِّ مُخْتَرِقٍ يَجْرِي السَّرَابُ بِهِ ... يُمْسِي، وَرَاكِبُهُ مِنْ خَوْفِهِ وَجَلَّ
- [12] يُبْضِي الهَجَانَ الَّتِي كَانَتْ تَكُونُ بِهِ، ... عِرْضَةً وَهَبَابٌ، حِينَ تَرْتَجِلُ
- [13] حَتَّى تَرَى الخُرَّةَ الوَجْنَاءَ لِأَعْيَةٍ، ... وَالْأَرْحَبِيَّ الَّذِي فِي خَطْوِهِ خَطْلٌ
- [14] خُوصاً تُدِيرُ عُيُوناً مَاؤَهَا سَرَبٌ ... عَلَى الخُدُودِ، إِذَا مَا اغْرُورِقَ الْمُقَلُّ
- [15] لَوَاعِبِ الطَّرْفِ، مَنْقُوباً خَوَاجِبِهَا، ... كَأَنَّهَا قَلْبٌ عَادِيَةٌ مُكَلِّ
- [16] تَرْمِي الفَجَاجَ بِهَا الرُّكْبَانَ مُعْتَرِضاً ... أَغْنَاقَ بُرْلِهَا، مُرْحَى لَهَا الخُدْلُ
- [17] يَمْشِينَ رَهْوَاً فَلَا الأَعْجَازُ خَائِلَةٌ ... وَلَا الصُّدُورُ عَلَى الأَعْجَازِ تَنْكِلُ
- [18] فَهُنَّ مُعْتَرِضَاتٌ، وَالْجِصَى رِمَضٌ، ... وَالرَّيْحُ سَاكِنَةٌ، وَالظَّلُّ مُعْتَدِلٌ
- [19] يَنْبَعْنَ سَامِيَةَ العَيْنِينَ تُحْسِبُهَا ... مَجْلُونَةً، أَوْ تَرَى مَا لَا تَرَى الإِبِلُ
- [20] تُهْدِي لَنَا كُلُّ مَا كَانَتْ عَلَاوَتُنَا ... رِيحَ الخُرَامِي جَرَى فِيهَا النَّدى الخِضْلُ
- [21] لَمَّا وَرَدْنَا نَبِيَّاً، وَاسْتَتَبَ بِنَا ... مُسْحَفُورٌ، كُخُوطِ السَّيْحِ مُنْسَجَلٌ
- [22] عَلَى مَكَانٍ غَشَائِشٍ لَا يُبَيِّحُ بِهِ ... إِلَّا مُعَيَّرُنَا، وَالْمُسْتَقِي العَجَلُ
- [23] ثُمَّ اسْتَمَرَّ بِهَا الخَادِي، وَجَنَّبَهَا ... بَطْنَ اللَّيِّ نَبْئِهَا الخَوْدَانُ وَالنَّقْلُ
- [24] حَتَّى وَرَدْنَا رَكِبَاتِ الغُؤِيرِ، وَقَدْ ... كَادَ المَاءُ مِنَ الكَثَّانِ يَشْتَعِلُ
- [25] وَقَدْ تَعَرَّجْتُ، لَمَّا أَرُكْتُ أَرْكَأً، ... ذَاتَ الشِّمَالِ وَعَنْ أَيْمَانِنَا الرَّجُلُ
- [26] عَلَى مُنَادٍ دَعَانَا دَعْوَةً كَشَفَتْ ... عَنَّا النُّعَاسَ، وَفِي أَغْنَاقِنَا مَيْلٌ
- [27] سَمِعْتُهَا وَرَعَانُ الطُّودِ مُعْرِضَةً ... مِنْ دُونِنَا وَكَثِيبِ الغَيْبَةِ السَّهْلُ
- [28] فَقُلْتُ لِلرُّكْبِ، لَمَّا أَنْ عَلَا بِهِمْ ... مِنْ عَن يَمِينِ الخُبْيَا نَظْرَةً قَبْلُ
- [29] أَلْمَحَّةَ مِنْ سَنَاءِ بَرْقِ رَأَى بَصْرِي، ... أَمْ وَجْهُ عَالِيَةً اخْتَالَتْ بِهِ الكَلَّلُ
- [30] وَقَدْ أَيْبْتُ، إِذَا مَا تَبَيَّنَتْ بَاتَ مَعِي ... عَلَى الفَرَّاشِ الصَّجْبِجِ الأَعْيِدِ الرَّيْلُ
- [31] وَقَدْ تَبَاكَرَنِي الصَّهْبَاءُ نَزَفَعَهَا ... إِلَيَّ لَيْتَةَ أَطْرَأَفُهَا، تَمِلُ

[10] *Bu vadiler gönüllere huzur verir ki haricindeki yerlerde yolculuk yapanlar için çalışma vardır*

[11] *Her çölde gidene serap eşlik eder, akşam olduğunda yolcular o vadilerin (heybetinden) korktukları için kalpleri titrer!!!*

[12] *Devesini hareket ettirir ki onun seferde adımları geniş ve canlıdır*

[13] *Ta ki dolgun yanaklı yorun bir kız ve uzun adımları olan Erhebî bir deveyi görürsün*

[14] *Göz bebeği gözünün içinde nemli nemli dolaşır ve gözleri dolduğunda yanaklarına göz yaşları süzülür*

[15] *Yorgun ve içe çökmüş gözler, suyu azalmış kuyu gibidir*

[16] *Süvari, salınmış yuları, canlılığından ötürü boynunu sağa sola hareket ettiren devesiyle çöl yollarına atılır*

[17] *Devesi sakın yürür onda bir acziyet yoktur yüzüstü bırakmaz, zayıflığından ötürü karnı sırtına deymiş de değildir*

- [18] *Hayvanlar canlı, taşlar yakıcı, rüzgar sakın ve gölgeler ılıktır*
- [19] *Gözlerini açarak giderler, sen onları ya deli zannedersin veya develerde görmediğini görürsün*
- [20] *Bize yol gösterir (develer), her yüksek tepedeyken içinde yumuşak bir nemin aktığı lale kokusu vardır*
- [21] *O yere geldiklerinde, önlerinde yollar uzanır, bembeyaz elbiseler gibi*
- [22] *Mola yerinde hayvanların yüklerini indirmek ve hızla sulamak için develeri çökertirler*
- [23] *Çobanlar sonra onları harekete geçirirler ve nilüfer ile yoncalardan oluşan tutamları onlara verirler*
- [24] *Ta ki Ğuveyr'deki kuyulara gelirler, orada pamukla dolu olan yerler parlar*
- [25] *Onlar Ereğ bölgesinin kuzeyinden ayrılırken ben orada kaldım, sağ tarafımızda ise dere vardı*
- [26] *Bizi çağıran uyumuzu kaçırmıcasına bizi çağırdı oysa bizim uykuya meylimiz vardı*
- [27] *Onun sesini aramızda yükselen dağ ve Ayne'nin kumlu düzlükleri varken işittim*
- [28] *Yolculara dedim, Hubeybe'nin sağ tarafında karşılarında güzel bir manzara uzanırken*
- [29] *Gördüğüm şimşeg'in parıltısı mı yoksa örtünün onunla güzelleştiği ulvi bir yüz mü*
- [30] *Ben reddederim, istemediğim zaman güzel bir kızın yatağını paylaşmasını*
- [31] *Oysa benimle nice bakışları yumuşacık kumral saçlılar sarhoş bir şekilde sabahlamıştı⁵⁹*

Görülebileceği üzere *أَمْسَتْ عَلَيْهِ يَرْتَأِحُ الْفُؤَادُ لَهَا* (Bu vadiler gönüllere huzur verir ki) sözleriyle şair çok usta bir şekilde nesib bölümünden rahîl bölümüne geçiş sağlamıştır. Çünkü değer verdiği hatıralarının bulunduğu kalıntılara ev sahipliği yapan tepeleri son kez hatırlattıktan ve gönüllere verdikleri huzuru bahsettikten sonra bu yerin dışında kalan yerlerin, içinde zorlukları barındıran çalışmayı yani yolculuğu ihtiva ettiğini ifade etmiştir. Böylece yolculuk teması ve karşılaşılan zorluklar şiirde işlenmeye başlanmıştır. Ayrıca bu beyitle ilgili dikkat çeken bir diğer husus ise *عَلِيَّةٌ* ifadenin şairin iki farklı anlamda da kullanma ihtimalidir. İlk anlama göre *عَلِيَّةٌ* yüksek tepeler anlamındadır ki bu zaten açık olan anlamdır. İkinci anlam ise bu lafzın şairin sevdiği kadının ismi olma ihtimalidir. Buna göre gönle huzur veren şey şairin sevdiği kadındır. Ayrıca ikinci anlam ile ilk anlamı bir arada düşünmek de mümkündür. Bu ise şairin sevdiği kadının konumunun, uzaklardan bakılması kolay olmakla birlikte ulaşılabileceği zor olan yüce dağlara benzetilmiş olmasıdır.

Rahîl bölümünde yukarıda da değinildiği üzere şair, yolculuğu esnasında gördükleri hakkında çeşitli tasvirler yaparak anlatmıştır. *حَتَّى تَرَى الْخَرَّةَ الْوَجْنَءَ لَاغِبَةً* (Ta ki dolgun yanaklı yorun bir kız ... görürsün) beytinde dolgun yanaklı kız ile kastedilen hakiki anlam olabileceği gibi buradaki kız ile yolculuk esnasında geçtikleri vadi ve dolgun yanaklar ile vadinin iki kenarındaki yükseltiler de olabilir. Buna göre vadi bir kıza benzetilmiştir. Bu beytin ikinci kısmında yer alan *وَالْأَرْحَبِيُّ الَّذِي فِي خَطْوِهِ خَطْلٌ* (uzun adımları olan Erhebî bir deve) ifadesinde ise şair, Erhebî develerin uzun adımlara sahip olduklarından

⁵⁹ Kutâmî, *Divânü'l-Kutâmî*, 25–28.

bahsetmiştir. Söz konusu ifadeyi ise tecnisü'l-baz⁶⁰ şeklinde dile getirmiştir. Sonrasında çöldeki kumlardan ötürü göz yaşı dökken develerin çukurlaşan gözlerini suyu az olan bir kuyuya benzetmiştir. Ayrıca yolculuk esnasında develerin canlılığını işlemiş, yularının tutulmasına gerek kalmadan hayvanların rahat bir şekilde gidişiyle bu canlılığa işaret etmiştir. Şair *وَلَا الصُّوْرُ عَلَى الْأَعْجَازِ تَتَكَلَّمُ* (zayıflığından ötürü karnı sırtına değmiş de değildir) ifadesi ile develerin zayıf olmadığını veciz bir şekilde anlatmıştır. Lafızların birbiriyle uyumu, tasvirin tam bir şekilde gerçekleşmesi, söz konusu beytin develeri değil de kadınları tasvir etmede kullanımının daha uygun olacağı kanaatini ortaya çıkarmıştır.⁶¹ Bu beyitten sonra çölün sıcağına işaret eden şair bu sıcaklığı taşların yakıcılığı ile ilişkilendirmiştir. Söz konusu tabiri Câhiz, sıcaklığı nitelemek için kullanılan güzel ifadelerin arasında göstermiştir.⁶² Ayrıca o, bu beyitten sonra gelen ve develerin delirdiğinin düşünüldüğü beyti, bir devenin mutluluğunu tasvir etmek için kullanılan beyitler arasında zikretmiştir.⁶³ Burada daha sonra develerin mola yerine gelişi ve buradaki keşmekeşi ifade eden şair, develerin dinlenmesi için hızlı bir şekilde yüklerinin indirilmesi ve sulanması sürecini ve sonra kervanın tekrar harekete geçişini anlatmıştır. Şair *حَتَّى وَرَدْنَا رَكِيَّاتِ الْغَوِيْرِ، وَقَدْ كَادَ الْمَلَاءُ مِنَ الْكَثَانِ يَشْتَعِلُ* (Ta ki Guveyr'deki kuyularına gelirler, orada pamukla dolu olan yerler parlar) sözü ile artık kervandan ayrılışını dile getirmiş,⁶⁴ ardından kadınlara düşkünlüğünü ama aynı zamanda kendisine hâkim olduğunu da belirtmeden geçmemiştir. Şairin burada böyle bir açıklamada bulunması onun lakabıyla özdeşleştiğini göstermiştir. Çünkü ona "Sarfulgavâni" (güzellere vurgun) lakabı verildiği önceden dile getirilmişti. Bu lakap daha önce başka bir şaire verilmemiştir. Bu kısım, şiir literatüründe mucûn/müstehcen kısımdır. Söz konusu bölüm cahiliyye döneminden itibaren kullanılan Arap şiirinde alışıl gelmiş bir durumdur.⁶⁵

Şair artık şiirin en son bölümüne başlar. Burası şiirin yazıldığı kimsenin övüldüğü kısım yani medih kısımdır.

[32] أَقُولُ لِلْحَرْفِ، لَمَّا أَنْ شَكْتُ أَصْلًا ... مَتَّ السِّعَارِ، فَأَقْنَى نَبِيهَا الرَّحْلُ

[33] إِنْ تَرْجِعِي مِنْ أَبِي عُثْمَانَ مُنْجَحَةً، ... فَقَدْ يَهُونُ عَلَى الْمُسْتَنْجِحِ الْعَمَلُ

[34] أَهْلَ الْمَدِينَةِ لَا يُحْزَنُكَ شَأْنُهُمْ، ... إِذَا تَخَطَّ عَبْدُ الْوَاحِدِ الْأَجْلُ

[35] أَمَا فَرَيْتُ فَلَنْ تَلْقَاهُمْ أَبَدًا، ... إِلَّا وَهُمْ خَيْرٌ مَنْ يَحْفَى وَيَنْتَعِلُ

[36] إِلَّا وَهُمْ جِبَلُ اللَّهِ الَّذِي قَصُرَتْ ... عَنْهُ الْجِبَالُ فَمَا سِوَى بِهِ الْجِبَلِ

[37] قَوْمٌ، هُمْ تَبَنُّوا الْإِسْلَامَ، وَامْتَنَعُوا ... قَوْمَ الرَّسُولِ الَّذِي مَا بَعْدَهُ رُسُلٌ

[38] مَنْ صَالَحُوهُ رَأَى فِي عَيْشِهِ سَعَةً، ... وَلَا يُرَى مِنْ أَرْوَاهُ ضَرَّةٌ يَبُلُّ

⁶⁰ Harflerinin bir kısmının aynı olduğu iki kelimenin bir arada kullanıldığını ifade eden bir bed' terimi. Burada arada zorunlu bir bağ kurulmuştur. Böyle durumda olan beyitlere *تصنيف الاقتضاء/ tansifu'l-iktizâ* denilmektedir. Ahmed b. Abdullâh b. Süleymân Ebû'l-Alâ' el-Ma' arrî, *el-Lâmiu'l-azîzî şerhu divâni'l-Mütenebbi*, thk. Muhammed Saïd el-Mevlevî (Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1429/2008), 536.

⁶¹ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullâh Ebû Hilâl el- Askerî, *Divânu'l-Me'âni* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.), 2/119.

⁶² Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb Câhiz, *el-Hayevân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), 5/43.

⁶³ Câhiz, *el-Hayevân*, 3/55.

⁶⁴ Bu beytin ilk kısmı bir cümle başlangıcı olan *هـ* harfiyle bitmiştir. Dolayısıyla beytin ilk kısmı ile ikinci kısmı arasında zorunlu bir bağ kurulmuştur. Böyle durumda olan beyitlere *تصنيف الاقتضاء/ tansifu'l-iktizâ* denilmektedir. Ahmed b. Abdullâh b. Süleymân Ebû'l-Alâ' el-Ma' arrî, *el-Lâmiu'l-azîzî şerhu divâni'l-Mütenebbi*, thk. Muhammed Saïd el-Mevlevî (Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1429/2008), 536.

⁶⁵ Mustafa Çınar, "Arap Edebiyatında Mucûn (Müstehcen) Şiirleri ve Şairleri Üzerine Bir İncelem", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (2014), 18, 19, 20.

[39] كَمْ نَأْتِي مِنْهُمْ فَضْلٌ عَلَى عَدَمٍ، ... إِذْ لَا أَكَادُ مِنَ الْاِقْتَارِ اِخْتِمِلُ

[40] وَكَمْ مِنَ الذَّهْرِ مَا قَدْ تَبْتُوا قَدَمِي، ... إِذْ لَا أَرَالُ مَعَ الْأَعْدَاءِ اُنْتَضِلُ

[41] فَلَا هُمْ صَالِحُوا مَنْ يَبْتَغِي عَنِّي، ... وَلَا هُمْ كَذَرُوا الْخَيْرَ الَّذِي فَعَلُوا

[42] هُمْ الْمُلُوكُ، وَأَبْنَاءُ الْمُلُوكِ لَهُمْ، ... وَالْأَخْذُونَ بِهِ، وَالسَّادَةُ الْأُولُ

[32] *Cılızlaşmış deveme, akşam vakti yolculuk uzayıp da yağlarını erittiği ve bundan ötürü şikayet ettiğinde, seslendim*

[33] *Eğer Ebû Osman'dan bir fayda elde etmek için gidersen, iyi bil ki başarmak isteyen kimseye, çalışmak (uzun yolculuklara çıkmak) işini kolaylaştırır*

[34] *Medine halkı ki sen onların haline üzülme ecel Abdulvahid'e uğramayana dek*

[35] *Kureys'e gelince, onlarla karşılaşan, onların çıplak ayaklı ve ayakkabılı olanlardan daha hayırlı olduğunu*

[36] *Ve yine onların Allah'ın diğer dağları küçük gösteren bir topluluk olduğunu, ki onlara denk topluluk yoktur, bilir*

[37] *Öyle kavimdir ki İslam'ı onlar sabit kıldı ve kendisinden sonra resul gelmeyen resulü korudular/desteklediler*

[38] *Onlar kime güzel davranmışsa hayatının, refah içinde olduğunu görürsün, kiminde zararını isterlerse ondan kurtulamaz*

[39] *Onlardan bana nice iyilik dokundu, neredeyse dayanamayacağım yokluk ve sıkıntılar esnasında*

[40] *Nice zaman onlar benim ayağımı sabit kıldılar öyle ki düşmanlarına karşı onları savunurum*

[41] *Benim zor duruma düşmemi isteyenlerle onlardan iyi geçinen olmaz, yaptığı hayra şüpheyi katan da olmaz*

[42] *Onlar krallardır ve kralların çocukları da onlardır, yönetimi eline alan, takip edilen önderlerdir⁶⁶*

Şair rahil bölümünden medih bölümüne geçerken ilk iki bölüm arasındaki ustaca geçişin bir benzerini yapmıştır. Burada yolculuğa dair zorluğa son kez değinen şair, yolculuğun uzamasını, bineğinin artık zayıflamasıyla işaret etmekte ve methedeceği kimseye ulaşmak için yaşadığı zorlukları muhatabına ustaca hissettirmiştir. Devamında Halife Abdul Melik b. Mervân'ın amcasının oğlu olan Medine bölgesinin valisi Ebû Osman Abdulvâhid b. Hâris b. Hakem'e⁶⁷ ulaşmak için böyle uzun bir yolculuğa çıkılması gerektiğini, çalışmanın başarılı olmak isteyen kişi için gerekli olduğunu belirtmiştir. Burada çalışmak ile kastedilen uzun yolculuklara çıkarak⁶⁸ cömertliği ile ün salmış dönemin Medine valisine ulaşma çabasıdır. Özellikle şairin buraya atf yaparken kullandığı **فَقَدْ يَهُونَ عَلَى الْمَسْتَنْجِ الْعَمَلُ** (iyi bil ki başarmak isteyen kimseye, çalışmak (uzun yolculuklara çıkmak) işini kolaylaştırır) sözündeki hikmetli anlam, insanlar arasında

⁶⁶ Kutâmî, *Divânü'l-Kutâmî*, 29, 30.

⁶⁷ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el- Belâzurî, *Futûhu'l-buldân* (Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988), 181.

⁶⁸ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullâh Ebû Hilâl el-' Askerî, *Cemheretu'l-emsâl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 2/201.

sıklıkla kullanılması sebebiyle mesel olarak kabul edilmiştir.⁶⁹ Dönemin Medîne valisini övdükten sonra sözü Kureys'e getiren ve onların insanların en hayırlısı olduğunu ve onların İslam'a ve onun Peygamber'ine sağlamış olduğu faydaları ifade eden şairin mezkur sözleri de halkın arasında sıklıkla kullanılan sözlere dönüşmüştür.⁷⁰ Böylece şair sevgilisine duyduğu hasreti dile getirerek başladığı, sonra hedefine ulaşmak için yaptığı yolculuğu söyledikten sonra Medine valisi Abulvâhid'i ve Kureys'i överek şiirini bitirmiştir.

2.2. Arap Dilindeki Önemi

2.2.1 Lügat Açısından Önemi

Başta lügat ilmi olmak üzere pek çok ilim dalında, var olan kelimenin veya kelime topluluğunun doğru kullanımını ispatlamak amacıyla şiirler, istişhad/delil getirmek için kullanılmıştır. Arapların, İslam sonrası dönemlerde Arap olmayan milletlerle karışması sonucu 150/767 yılına kadar olan şiirlerin istişhad için kullanılması genel kabul görmüştür. Bu bağlamda Kutâmî'nin başta Lâmiyye'si olmak üzere pek çok şiirinin sözlük, nahiv ve tefsir metinlerinde delil olarak kullanıldığı görülmüştür. Söz konusu durum onun Arap dilinin muhafazası ve gelişmesindeki rolüne işaret etmektedir. Aşağıda yer alan kelimelerin anlamları, farklı sözlükler ve tefsirlerde Lâmiyye'de geçen beyitlerin istişhadiyle ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Birinci beyit, burada geçen الطَّوْلُ kelimesinin “uzun olma” anlamına⁷¹ ve التَّحِيَّةُ kelimesinin “selam” anlamına şahit gösterilmiştir.⁷² Üçüncü beyit, نَعْمُجُ lafzının “kıvrılmak” anlamına şahit olarak gösterilmiştir.⁷³ الخَيْرُ ve الهَبْلُ lafızlarının anlamları için şahit olarak gösterilmiştir. Sekizinci beyit, خَيْرُ kelimesinin “hoşa giden şeyler” anlamına⁷⁴ الهَبْلُ kelimesinin “yok olmak” anlamlarına şahit olarak gösterilmiştir.⁷⁵ On ikinci beyit, عَرْضِيَّةُ lafzının “güçlü, kuvvetli” anlamına⁷⁶, On üçüncü beyit خَطْلُ kelimesinin “uzun adım” anlamına⁷⁷, On beşinci beyit, مُكْلُ lafzının kuyudaki “suyun az olması” anlamına⁷⁸, On

⁶⁹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Abbâs el-Hârizmî Ebû Bekir el-Hârizmî,, *el-Emsâlu'l-muvellede* (Abu Dabi: el-Mecme' u'ş-Şekâfi, 1424/2003), 498.

⁷⁰ Ali b. el-Huseyn b. Muhammed el-Kureşî Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *el-Eğâni* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1415), 5/197; İbn Kuteybe, *İbn Kuteybe* 1368, 1/548.

⁷¹ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ eş-Şeybânî Sa'leb, *el-Fasîh*, thk. Âtîf Medkûr (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1431), 288; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/40; Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî *ez-Zeccâcî, İştikâku Esmâ'illah*, thk. Abdhuseyn el-Mubârek (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1406/1986), 194; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, "tv1", 14/15.

⁷² Ebû Sa'd el-Muhassın b. Muhammed b. Kerrâme Hâkim el-Cüşemî, *et-Tehzîb fi't-tefsîr*, thk. Abdurrahman b. Süleyman es-Sâlimî (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısırî, 1440/2019), 2/1661.

⁷³ Ebû Beşer el-Yemân b. Ebi'l-Yemân el-Bendenîcî, *et-Takfiye fi'l-luğa*, thk. Halîl İbrâhim el-Atıyye (Bağdat: İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, 1976), 258; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemaşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil Uyuñu's-Sevd (Beirut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1419/1998), "amc", 1/677.

⁷⁴ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemaşerî, *el-Fâik fi ğarîbi'l-hadîs*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, ts), "hvb", 1/329.

⁷⁵ Ebû Muhammed Abdullâh İbn Kuteybe, *Ğarîbu'l-Hadîs*, thk. Abdullâh el-Cebbûrî (Bağdat: Matba'atu'l-Âni, 1397/1977), 2/654; İbrâhim el-Harbî, Ebû İshâk el-Bağdâdî, *Ğarîbu'l-Hadîs*, thk. Suleymân el-Âyid (Mekke: Câmi'atu Ummi'l-Kurâ, 1405), 1/319; Ebû'l-Huseyn el-Kazvîni İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1979), "hbl", 6/30.

⁷⁶ Ebu'l-Hasen en-Nisâbüri el Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît* (Riyad: İmâdetü'l-Basu'l-İlmî, 1430), 4/187.

⁷⁷ Zemaşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, "htl", 1/257.

⁷⁸ Ebû'l-Feth Osmân el-Mevsilî İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Heyet (Kahire: el-Hey'etu'l-Misriyye, 1990), 1/17.

yedinci beyit, رَهُو kelimesinin “düzgün ve sakin yürüyüş” anlamına⁷⁹, On sekizinci beyit, مِضْنُ lafzının “yakmak” anlamına⁸⁰ şahit olarak gösterilmiştir.

Burada bir lafzın anlamına şahit olarak gösterilen beyitlerin bir kısmına işaret edilmiştir. Yapılan inceleme sonunda bu şiirin neredeyse her bir beytinin toplamda yirmi sekiz adet lafzın anlamına şahit olarak gösterildiği tespit edilmiştir.

2.2.2 Dilbilgisi Açısından Önemi

Kısaca kelimenin asli harflerinde meydana gelen fazlalık, eksiklik veya farklı bir harfle değişmesi neticesinde ortaya çıkan lafızların oluşturduğu kalıpları ve bunların anlamlarının bilinmesi olarak tarif edilen⁸¹ sarf ilminde özellikle illetli harfleri olan lafızların farklı kullanımalarının gösterilebilmesi için şiirler şahit olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda Kutâmî'nin Lâmiyye'sinden de faydalandığı görülmektedir. İlk beyit, burada geçen طَال lafzının masdarının طَوْل şeklinde olduğunu göstermek için şahit olarak gösterilmiştir.⁸² İkinci beyit, lafızların sonunda yer alan tenvin yani ن harfinin şiirlere özel olarak zahir yazılmasına örnek olarak kullanılmıştır. Yani bu beyit دِمْنِ şeklinde değil de دِمْنِ şeklinde yazılmıştır.⁸³ Onuncu beyitte bulunan غَلِيَّةُ kelimesi تَحْقِيرُ التَّرْخِيمِ/tahkîru't-terhîm⁸⁴ durumuna şahit olarak gösterilmiştir.⁸⁵

Arapça cümlelerin dizilimlerini inceleyen nahiv ilminde, var olan kuralların geçerliliğinin ispatı için, sarf ilminde olduğu gibi şiirlerden şahit getirilmesi söz konusudur. Nitekim konumuzun merkezini teşkil eden Kutâmî'nin Lâmiyye'sinde geçen bazı beyitler, zikredilen nahiv kuralların geçerliliğinin ispatı için şahit olarak gösterilmiştir.

Ma'mer b. Müsennâ, Arap dilinde şartın bulunup cevabın mahfuz olduğu cümlelerin olabileceğine sekizinci beyti şahit göstererek işaret etmiştir.⁸⁶ Ferrâ ve Seâlebî çoğul bir ismin sıfatının bu ismin önüne geçmesi durumunda tekil, çoğul, müzekker ve müennes şekillerde gelmesini câiz görürler. Bu duruma ise on altıncı beyti ve özellikle burada bulunan مُعْتَرِضًا أَعْنَاقَ (sağa sola hareket eden boyunlar) ifadesini şahit olarak gösterirler.⁸⁷

⁷⁹ Kâsım b. Sellâm el-Bağdâdî Ebû Ubeyd, *Çarîbu'l-Hadis*, thk. Huseyn Muhammed Şeref (Kahire: el-Metâbiu el-Âmiriyye, 1404/1984), 5/167; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, "rhv", 6/213.

⁸⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, "rmz", 12/25; Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemâluddin b. Manzûr er-Ruveyfî 'î Ibn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdr, 1414/1993), "rmz", 7/1604.

⁸¹ Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sibeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/242.

⁸² Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk İbnu's-Sikkît, *İslâhu'l-mantık*, thk. Muhammed Mar'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1423/2002), 105.

⁸³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/71; Ebû el-Hasan Ali b. İsmail İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, thk. Abd el-Hamîd Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 4/346.

⁸⁴ İçerisinde zâid bir harf bulunan kelimenin zaid harfinin atılıp ism-i tasgirine dönüştürülmesidir. bk: Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Mufassal fî sina'ati'l-i'râb*, thk. Ali bû-Mulahham (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1993), 257.

⁸⁵ Çünkü غَلِيَّةُ kelimesinde fazlalık olan elif harfi hafzedilmiş ve bu kelimenin taşıdığı olan غَلِيَّةُ lafzına dönüşmüştür. Ebû'l-Feth Osmân el-Mevsilî İbn Cinnî, *et-Temâm fî Tefsîri Eş'âri Huzeyl*, thk. Ahmed Nâci el-Kaysî (Bağdat: Matbaatu'l-Âni, 1381/1962), 187.

⁸⁶ Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ Ma'mer b. el-Musennâ, *Mecâzu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Fuâd Sezgin (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1381/1961), 2/139.

⁸⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî (Mısır: Dâru'l-Misriyye, 1403/1983), 3/105; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân* (Cidde: Dâru't-Tefsîr, 1436/2015), 25/211.

عَنْ harfinin aynı zamanda isim olduğunu iddia eden Sibeveyhi, delil olarak مِنْ harfinden sonra gelen عَنْ lafzının bulunduğu yirmi sekizinci beyti şahit göstermiştir.⁸⁸ Remlî (ö. 844/1441) ise aynı beyti مِنْ harfinin “açıklama” anlamında olduğunu göstermek için kullanmıştır.⁸⁹ كَمْ lafzı ile temyizi arasına herhangi bir kelime girerse temyizinin kesralı olabileceğine dair otuz dokuzuncu beyit şahit gösterilmiştir. Beyitte yer alan فَضْلُ كَمْ harfinin temyizidir ve bu ikilinin arasına نَالِي مِنْهُمْ cümlesi girmiştir.⁹⁰

Bu kısımda ise söz konusu şiirin sarf ilminde üç konu için, nahiv ilminde ise beş konu için şahit olarak kullanıldığı görülmektedir.

Sonuç

Emeviler döneminde, Ferezdak, Câhız gibi ünlü şairlerin muasırı olan Kutâmî'nin hayatı hakkında kaynaklarda sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Bunun yanında ismi ve nesebi hakkında bazı ufak farklar olmakla birlikte genel bir kabulün varlığı görülmektedir. Buna göre Kutâmî'nin adı Umeyr, babasının ismi ise Şuyeym'dir ve Tağlib kabilesine mensuptur. Doğum tarihi hakkında klasik tarih kaynaklarında bir tarih belirtilmese de Yezid zamanında gerçekleşen olay dikkate alındığında h. 40 yıllarında doğduğu söylenebilir. Aynı şekilde öldüğü tarih hakkında da ihtilaf bulunmakla birlikte genel kanı olan h. 101 de vefat ettiği görüşü, diğer zikredilen görüşlerden daha kuvvetli görünmektedir. Onun dini inancının Hristiyan veya önce Hristiyan sonraları Müslüman olması yönünde iki farklı görüş vardır. Hristiyan olduğu yönündeki düşünce son asırda yaşamış Luvis Şeho'nun görüşüdür. Onun bu iddiasının temelsiz oluşu ise bizzat Kutâmî'nin şiirlerinden ve Yezid ile yaşadığı olaydan açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Kutâmî daha çok Tağlib kabilesinin bölgesinde yaşamış, dolayısıyla halifeliğin merkezindeki devlet ricali ile olan ilişkisi sınırlı kalmıştır. Onun bu zevata karşı söylediği medih türü şiirlerinden birisi de Lâmiyye'sidir. Bu çalışmada görüldüğü üzere söz konusu şiiri klasik cahiliye şiirlerinde bulunan konularla paralellik arz etmektedir. Bir cahiliye şiirinde bulunan nesîb, rahîl ve medih kısımları bu şiirde de bulunmaktadır. Kutâmî'nin bu şiirinde öne çıkan bir diğer husus ise onun hikmete dayalı özlü sözleridir. Bu şiirde yer alan kimi beyitler anlamındaki derinlik sebebiyle insanlar arasında sıkça söylenegelen birer mesele dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu şiir ayrıca Arap dili içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada görülmüştür ki şiirin yarından fazla beyti ya bir lafzın anlamına veya bir sarf ve nahiv konularına şahit olarak gösterilmiştir. Bu durum Kutâmî'nin Lâmiyye'sinin Arap diline olan katkısını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu çalışmanın ışığında ortaya çıkan bilgiler, Lâmiyye türü eserlerin dönemsel veya içeriksel olarak karşılaştırmalı olarak incelenmesinin mümkün olduğunu göstermiştir.

⁸⁸ Ebû Sa'îd el-Hasan b. Abdullâh b. el-Merzubân es- Sirâfi, *Şerhu Kitâbi Sibeveyh*, thk. Ahmed Hasen Mehdeli (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008), 5/104.

⁸⁹ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Hüseyin Remlî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Hâlid er-Rabât (Feyyum: Dâru'l-Felâh, 1437/2016), 5/296.

⁹⁰ Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *et-Tezyîl ve't-tekmîl fi şerhi't-Teshîl*, thk. Hasan Hindâvî (Dimaşk: Dâru'l-Kâlem, 1423), 10/30, 31; Ebû Muhammed Hasan b. Kâsim b. Abdullâh İbn Kâsim el-Murâdî, *Tevdîhu'l-mekâsîd ve'l-mesâlik bi'şerhi Elfiyeti İbn Mâlik* (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1428/2008), 3/1340.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve istifade edilen tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyelahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been complied with in the preparation of this article and all the studies utilised are mentioned in the bibliography.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyelahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Abdulkâdir el-Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî. *Hizânetu'l-edebe ve lubbu lubâbi lisâni'l-Arab*. 13 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1418/1997.

Avcı, Casim, "Tağlib". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 39 Cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Bağcı, Abdullah Esat. "İbn Dureyd in Söylediği Hikmet Şiirlerinin Tema ve Üslup Bakımından İncelenmesi". *Akif* 54/1 (2024), 95–114. <https://doi.org/10.51121/akif.2024.57>

Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Futûhu'l-buldân*. Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 1988.

Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbu'l-Eşrâf*. thk. Suheyl Zekkâr. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.

Bendenîcî, Ebû Beşer el-Yemân b. Ebi'l-Yemân. *et-Takfiye fi'l-luğa*. thk. Halîl İbrâhîm el-Atıyye. Bağdat: İhyâ'u't-Turâsi'l-İslâmî, 1976.

Bozkurt, Nahide, "Ömer b. Hübeire". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 20/. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Buhturî, Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd et-Tenûhî et-Tâ'î. *el-Hamâse*. thk. Muhammed İbrâhîm Huvvar. Abu Dabi: Heyetu Abu Dabi, 1428/2007.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-Hayevân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *er-Resâilu'l-Edebiyye*. Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 1423/2002.

Cengiz, Mehdi. "Eski Arap Şiirinde Kasidenin Bölümleri Arasındaki Konu Bütünlüğü Sorunu". *Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi* 13/3 (2021), 1236–1249. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1009306>

Cumahî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm b. Ubeydillâh b. Sâlim. *Tabakâtü fuhûli's-şu'arâ*. thk. Mahmud Muhammed Şakir. Cidde: Dâru'l-medeni, 1974.

Çınar, Mustafa. "Arap Edebiyatında Mucûn (Müstehcen) Şiirleri ve Şairleri Üzerine Bir İncelem". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (2014).

Dixon, Abd al-Ameer. "Emevi Dönemi Hairici İsanları". çev. Hüseyin Doğan. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 7/1 (2014).

Durmuş, İsmail, "Tabakat". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Durmuş, İsmail, "Kafiye". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 24/. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Ebû Bekir el-Hârizmî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Abbâs el-Hârizmî. *el-Emsâlu'l-muvellade*. Abu Dabi: el-Mecme' u's-Şekâfi, 1424/2003.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *et-Tezyîl ve't-tekmîl fi şerhi't-Teshîl*. thk. Hasan Hindâvî. 11 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1423.

Ebû Hilâl el-‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullâh. *Dîvânu'l-Me'ânî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.

Ebû Hilâl el-‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullâh. *Cemheretu'l-emsâl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988.

Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm el-Bağdâdî. *Ğarîbu'l-Hadîs*. thk. Huseyn Muhammed Şeref. 5 Cilt. Kahire: el-Metâbiu el-Âmiriyye, 1404/1984.

Ebû Zeyd el-Kureşî, Ebû Zeyd Muhammed b. Ebî'l-Hattâb el-Kureşî. *Cemheretu Eş'âri'l-'Arab*. thk. Ali Muhammed el-Bicâdî. Kahire: Nühzetu Mısır, ts.

Ebû'l-Alâ' el-Ma'arrî, Ahmed b. Abdullâh b. Süleymân. *el-Lâmiu'l-azîzî şerhu divânî'l-Mütenebbî*. thk. Muhammed Saîd el-Mevlevî. Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1429/2008.

Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, Alî b. el-Huseyn b. Muhammed el-Kureşî. *el-Eğânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1415.

Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, Alî b. el-Huseyn b. Muhammed el-Kureşî. *el-İmâu's-şevâ'ir*. thk. Celîl el-'Atiyye. Beyrut: Dâru'n-Nâdil, 1404/1984.

Ebû'l-Kâsım el-Âmedî, Ebû'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmedî. *el-Mu'telif ve'l-muhtelif fi esmâi's-şu'arâ'*. thk. F. Krenkow. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1411/1991.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001.

Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî. *Me'ânî'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâfî. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, 1403/1983.

Hâkim el-Cüşemî, Ebû Sa'd el-Muhassin b. Muhammed b. Kerrâme. *et-Tehzîb fi't-tefsîr*. thk. Abdurrahman b. Süleyman es-Sâlimî. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısri, 1440/2019.

İbn Abdi Rabbih, Ebû Amr Ahmed b. Muhammed b. Abdi Rabbih. *el-'Ikdu'l-ferîd*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1404/1983.

İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *Târîhu Dimeşk*. thk. Amr b. Ğurâme el-Umrevî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.

İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân el-Mevsilî. *et-Temâm fi Tefsîri Eş'âri Huzeyl*. thk. Ahmed Nâcî el-Kaysî. Bağdat: Matbaatu'l-Ânî, 1381/1962.

İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân el-Mevsilî. *el-Hasâis*. thk. Heyet. 3 Cilt. Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyye, 1990.

İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn el-Kazvînî. *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.

İbn Hamdûn, Ebû'l-Me'âlî Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed. *et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1417.

İbn Kâsım el-Murâdî, Ebû Muhammed Hasan b. Kâsım b. Abdullâh. *Tevdîhu'l-mekâsid ve'l-mesâlik bi'sherhi Elfîyeti İbn Mâlik*. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1428/2008.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh. *Ğarîbu'l-Hadîs*. thk. Abdullâh el-Cebbûrî. 3 Cilt. Bağdat: Matba'atu'l-Ânî, 1397/1977.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-Me'ânî'l-kebîr fi ebyâti'l-me'ânî*. thk. Sâlim el-Kerenkevî v.dğr. 3 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifil-Osmâniyye, 1368/1949.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Uyûnu'l-Ahbâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*. Kahire: Dârü'l-hadis, 1423.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruvefyî'î. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.

İbn Reşîk el-Kayravânî, Ebû Alî el-Hasan b. Reşîk el-Kayravânî el-Ezdî. *el-'Umde fi mehâsini's-Şi'r ve âdâbihi*. thk. Muhammed Muhyîddîn Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1401/1981.

İbn Sîde, Ebû el-Hasan Alî b. İsmail. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*. thk. Abd el-Hamîd Hendâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.

İbn Tabâtabâ, Ebû'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *İ'yâru's-Şi'r*. thk. Abdülaziz b. Nâsır. Kahire: Mektebetü'l-Hânici, ts.

İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî. *el-Lubâb fi tehzîbi'l-ensâb*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1400/1980.

İbnu's-Sikkât, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk. *İslâhu'l-mantık*. thk. Muhammed Mar'ab. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1423/2002.

İbrâhîm el-Harbî, Ebû İshâk el-Bağdâdî. *Ğarîbu'l-Hadîs*. thk. Suleymân el-Âyid. 3 Cilt. Mekke: Câmi'atu Ummi'l-Kurâ, 1405.

Kâtib Çelebi, Mustafâ b. Abdullâh Hâcî Halîfe. *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kutubi'l-funûn*. 6 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-Muşennâ, 1941.

Kutâmî, Ebû Saîd Umeyr b. Şüeyem et-Tağlibî. *Divânu'l-Kutâmî*. thk. Mahmud er-Rebîa. Kahire: Heyetü'l-Mısriyye, 2001a.

Kutâmî, Ebû Saîd Umeyr b. Şüeyem et-Tağlibî. *Divânu'l-Kutâmî*. thk. İbrahim es-Sâmerrâi. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1960b.

Küçükzoroğlu, Merve. "Emevî Dönemi Arap Şiiri Türlerine ve Şairlerine Genel Bir Bakış". *İlahiyat* 10 (2023).

Ma'mer b. el-Musennâ, Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ. *Mecâzu'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Fuâd Sezgin. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1381/1961.

Merzubânî, Ebû 'Ubeydullâh Muhammed b. İmrân. *Mu'cemu's-Şu'arâ*. thk. F. Krenkow. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1402/1982.

Özalp, Mehmet Sıddık – Taşdelen, Hasan. "Arap Edebiyatında Lâmiyye Literatürü". *Balikesir İlahiyat Dergisi* 12 (2020).

Pekparlatır, Selçuk. *Osmanî Dönemi Şairlerinden Yûsuf el-Esîr ve Şiiri*. Konya: Palet Yayınları, 2019.

Rebîa, Mahmud. "Mukaddime". *Divânu'l-Kutâmî*. mlf. Ebû Saîd Umeyr b. Şüeyem et-Tağlibî el- Kutâmî. thk. Mahmud er-Rebîa. Kahire: Heyetü'l-Mısriyye, 2001.

Remlî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Hâlid er-Rabât. Feyyum: Dâru'l-Felâh, 1437/2016.

Sa'leb, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ eş-Şeybânî. *el-Fasîh*. thk. Âtîf Medkûr. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1431.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-Beyân*. 33 Cilt. Cidde: Dâru't-Tefsîr, 1436/2015.

Sâmerrâî, İbrahim. "Mukaddime". *Divânu'l-Kutâmî*. mlf. Ebû Saîd Umeyr b. Şüeyym et-Tağlibî el- Kutâmî. thk. İbrahim es-Sâmerrâî. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1960.

Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdulkerîm b. Muhammed el-Mervezî. *el-Ensâb*. thk. Abdurrahman b. Yahyâ. 13 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1382/1962.

Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1408/1988.

Sîrâfî, Ebû Sa'îd el-Hasan b. Abdullâh b. el-Merzubân. *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh*. thk. Ahmed Hasen Mehdelî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2008.

Şeyho, Luvis. "Şuarâu'n-nasrâniyyeti bade'l-İslâm". *Mecelletü'l-Meşrik* 1 (1925).

Tüccar, Zülfikar, "Kutâmî". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 26/. Ankara: TDV Yayınları, 2002. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kutami>

Ürün, Ahmet Kazım. *Klasik Arap Edebiyatı*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.

Vâhidî, Ebu'l-Hasen en-Nisâbü'rî el. *et-Tefsîru'l-Basît*. Riyad: İmâdetü'l-Basu'l-İlmî, 1430.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-. *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.

Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî. *İştikâku Esmâ'illah*. thk. Abdulluseyn el-Mubârek. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1406/1986.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-İber fi haberi men ğaber*. thk. Ebû Hâcir Muhammed Zağlûl. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, ts.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr. *el-Mufassal fî sma'ati'l-i'râb*. thk. Alî bû-Mulahham. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr. *el-Fâik fî ğaribi'l-hadîs*. thk. Alî Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr. *Esâsu'l-Belâĝa*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sevd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1419/1998.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Fâris ed-Dımaşkı. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâÿîn, 2002.

Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Feth Ziyâuddîn Nasrullâh eş-Şeybânî. *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâi'r*. thk. Muḥammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1420.